

Vesna Ivezić

Srednja škola Mate Blazina, Labin, Istra
vesna.ivezic9@gmail.com

Poetska riječ – medij sufijske gnoze

Sažetak

*Sufizam zbunjuje učene ljude, jer nije u skladu sa strogim kanonima racionalnog znanja. Sufijska gnoza poučava se putem interakcije učiteljevog i učenikovog duha, te je u procesu prijenosa, racionalnim metodama „neprenosivog“, uz priče, anegdote, alegoriju, metaforu, glazbu, ples, od velikog značaja uloga poezije kao važnog medija. Sufijska poezija posjeduje vanjštinu i unutrašnjost, i njena poruka ne da se objasniti racionalnim teoretiziranjem, nego je razumljiva samo onima koji dijele isto iskustvo. Sličnu funkciju imaju, koani u zenu. Najstariji duhovni zapisi svijeta, smatra se, nastali su interakcijom čovjeka i Boga. Riječ **logos**, kao vrhovna manifestacija Boga, objavljivala se izabranim pojedincima, i stoljećima prenosila s učitelja na učenika usmenim putem. Važan je aspekt razumijevanja sufijskih tekstova, starih znanja općenito, simbolizam slova (**slovni misticizam**), gdje je naglasak na mističnom značenju pojedinih slova i njihovom rasporedu u riječima.*

Ključne riječi: *sufijska gnoza, sufijska poezija, medij, prenošenje neprenosivog, slovni misticizam*

Nije pitanje *Što je sufizam?*, nego *Što se može reći i poučiti o sufizmu?*
(Idris Ibn-Ashraf)

1. O mističnoj i racionalnoj spoznaji

Ljudi su oduvijek težili tome da spoznaju svijet oko sebe, kako bi u njemu opstali, a spoznaje su se tijekom povijesti često puta dešavale kroz mistične doživljaje pojedinaca. Što su drugo munjevitije spoznaje znanstvenika koji su se dugo bavili nekim problemima i zagonetkama znanosti, ne nalazeći pravoga rješenja, da bi im se u jednom trenutku, ili čak u snu, složila cjelovita slika, otvorila cjelokupna spoznaja, što su to drugo, nego mistični doživljaji!¹¹⁵ Tim slijedom neki autori smatraju da je misticizam temelj svega znanja (Khan, 2005:317), i prema tome, izvor znanosti je u intuiciji.¹¹⁶ Božja tajna, kako je mistici nazivaju, tajna je postojanja. U njoj su sadržani svi prirodni zakoni, čovječanstvu još u velikoj mjeri nedokučivi („nedokučivi su putevi Gospodnji“, običavaju reći ljudi), a „Božji plan“, cjelokupna slika svijeta, još je nedostupna ljudskom umu.

Sam pojam misticizma prvenstveno upućuje na oblik religioznog iskustva „kada vjerski osjećaj nadvlada njegov racionalni sadržaj, tj. kada skriveni, iracionalni, nesvjesni elementi prevladaju i stanu presudno određivati emocionalni život i intelektualno stajalište“. (Happold, 2005:305)

Racionalnom spoznajom smatra se ona spoznaja koja je nošena moću racionalnog mišljenja, baštinik je aristotelovske tradicije, izrasla na poštivanju zakona logike.

„Sufizam zbunjuje učene ljude jer nije u skladu sa strogim kanonima racionalnog znanja, nije logičan“. (Suvremenim bismo jezikom/rječnikom mogli izreći da ta dva učenja pripadaju različitim diskursima. Racionalno znanje pripada racionalno-logičkom diskursu, dok sufijsko pripada tzv. duhovnom, mudrosnom, domeni *sofije*, a to su dvije različite razine/diskursa, pa otud nerazumijevanje.

Pojedinci koji krenu putem traženja spoznaje Istine, u početku su zbunjeni, jer puno toga nije u skladu sa zakonima dotada poznate logike. Veliki sufijski pjesnik Rumi to je izrazio sljedećim stihovima:

115 Riječ *mistik* vodi porijeklo od grčkih misterija, a riječ *misterij* (*mysterion*) dolazi od grčkog glagola *muo*, što znači „zatvoriti usta ili oči“ (Happold, u Hlad, 2005:305)

Mistična spoznaja je spoznaja sadržana u mističnom iskustvu. To je dubok uvid u tajne postojanja i bivstvovanja nedostupne diskurzivnom razumu. U mistici objavljenih religija to je proživljeno poniranje u božanski misterij nedostupan racionalnoj teologiji. Prema učenjima velikih mistika, ni slike ni pojmovi ne otkrivaju nam pravu zbilju. Treba asketizmom i kontemplacijom proći kroz zastor osjetila i intelektualnih predodžbi. Očistivši se od sebe i od svega vidljivog, duša se otvara punini spoznaje.

116 „Prvo je postojala intuicija, onda je došao razum, i konačno je na to primijenjena logika“ Khan, u Hlad, 2005:317.

„Što ću, o muslimani? Više sam sebe ne poznajem.
 Nisam ni kršćanin, ni Židov, i pars ni musliman,
 Nisam ni s Istoka, ni sa zapada, ni s kopna ni s mora;
 Ne potječem ni od prirode, ni od nebesa u njihovu okretanju.
 Nisam ni od zemlje, ni od vode, ni od zraka, ni od vatre;
 Nisam ni od neba, ni od orašine; nemam
 ni postojanja ni bića.

(...)

Ni tijelo ni duša, jer pripadam duši voljenog.“

(Rumi, Divan-e Shams-e Tabriz)

2. O sufizmu

Sufiji tvrde da postoji oblik znanja koje čovjek može steći, a koje je u takvom odnosu prema školskim znanjima, kao što je znanje odraslog čovjeka prema znanju djeteta.

U islamu postoje pojmovi, a dvije vrste znanja: Jedno je *ilm*¹¹⁷, znanje koje može biti vječno (u Bogu), i proizvedeno (u biću), gdje se ovim pojmom više misli na ono znanje koje može biti proizvedeno, osjetilima dokazano, pa se prema tome u islamu za znanost koristi naziv *ilmija*, dok je učenjak, znanstvenik, *alim*¹¹⁸. Za gnostičko znanje koristi se izraz *ma'rif*¹¹⁹, dok se za znalca u tom području, gnostika, koristi izraz *arif*¹²⁰.

Znanja su postojala i prije nego što su bila zapisivana, i stara znanja koja su se pojavila na raznim krajevima svijeta slična su, što ukazuje na to da potiču iz jednog izvora. Najstariji duhovni zapisi svijeta, smatra se, nastali su interakcijom čovjeka i Boga. Riječ *logos*, kao vrhovna manifestacija Boga, objavljivala se izabranim pojedincima, i stoljećima prenosila s učitelja na učenika usmenim putem.

Riječ Božja (Božja bit, Božja priroda), kroz povijest se otkrivala razvijenijim pojedincima, koji su se mogli „uskладiti“ s Bogom, zbog toga što su oni imali razvijenije „organe“/receptore, kojima su mogli čuti („tko ima uši neka čuje“), razabrati (npr., „duhovno oko“¹²¹) Primjerice, objavljene religije¹²² su nastale na taj način (Abraham, Mojsije, Muhamed, bili su „primatelji“) pa kad bismo dalje gledali, sve religije na svijetu su objavljene, jer je svaki pokretač neke religije primio „objavu“,

117 *ilm*, arp. znanje.

118 *alim*, arap. učenjak; u islamu se tako najčešće naziva učeni teolog i pravnik, član *uleme* (islamske zajednice).

119 *marifet*, gnostičko znanje; intuitivna spoznaja.

120 *arif*, arap. „onaj koji zna“, gnostik, mudrac upućen u posljednje istine bitka.

121 To je „oko“ koje vidi ono što svi ne vide, dalekovidnije je, „svjetiljka tijela“, „ako ti je oko otvoreno, cijelo tijelo ti je u svjetlu, a ako je zatvoreno, cijelo tijelo ti je u mraku.“ (MT)

122 Objavljenim se religijama smatraju sve koje se temelje na osnovi direktnog očitovanja transcendentnog Boga (židovstvo, kršćanstvo, islam), u širem smislu su to i sve druge koje sadrže neku objavu (vedizam, zoroastrizam), dok , gledano u najširem smislu, niti ne postoji religija koja ne bi bila objavljena, jer sve su temeljene na mističnom doživljaju transcendentalnog - Božje prisutnosti.

bilo direktno od Boga, kako se smatra, ili putem meditacije, što je u osnovi isto.

Božja priroda za sufije je beskonačna, i nemoguće ju je spoznati ciljanim, racionalno definiranim postupcima, jer, Čovjek i metoda nisu činitelji koji određuju spoznaju Boga. Sufizam se, prije nego verbalnim metodama i objašnjenjima, služi postupcima takvim kao što su kretnje, pokazivanja, koji mogu nekoga navesti na predavanje Božjoj milosti, jer kako sufiji smatraju, Bog je taj koji na kraju dopušta spoznaju. Na čovjeku je samo da postigne umijeće prepuštanja Božjoj milosti.

*„Nitko sam ne može spoznati Boga. Bit Božja može se spoznati samo njegovom milošću.
Um će te voditi, ali samo do Njegovih vrata. Njegova će te milost dovesti Njemu“*

Sana'i (Mayerovich-Vitray, 1998:238)

Simbolika vrata kroz koja se ulazi u tajni vrt može se naći u mnogim pričama i legendama, i prikazuje ulazak u područje spoznaje Boga. U sufizmu, poezija je ključ kojime se otključavaju ta vrata, dok je učitelj ključar koji učeniku predaje ključ.

Na sufijski se put kreće onda kad čovjek osjeti „Božji poziv“¹²³, i čovjek koji je to doživio smatra se „čovjekom dostojnim Boga“. Dakle, to znači da je pojedinac koji počinje obavljati sufijsku praksu u svom osobnom razvoju „dorastao“ spoznajama koje su višeg reda u odnosu na ono što nudi svakodnevni život. Sufiji smatraju da je stvarna slika svijeta, Istina, za ljude zastrta velom, i da se stalnom praksom kroz taj veo može proniknuti. Viđenje svijeta zastrtog velom opsjene, iluzije, zbog kojeg je nemoguća jasna spoznaja, ne nalazi se samo u sufijskom učenju, nego i u mnogim drugim duhovnim tradicijama¹²⁴, jer čovjek je još od davnih vremena, nezadovoljan dometima vlastite spoznaje, imao potrebu transcendirati stvarnost.

Sama gnoza, u ovom se slučaju može objasniti kao prisutnost – dakle, čin gnoze je čin prisutnosti. Onaj koji *zna* je onaj koji je *prisutan*, pa *vidi*, a za onoga tko je *prisutan* može se još reći da je – *budan*.¹²⁵

Sufijsko se znanje ne poučava putem zamornih racionalnih objašnjavanja (kao u leksikonima), nego *putem interakcije učiteljevog i učenikovog duha*¹²⁶, kako navodi Idriz Shah, „neki sretno rabe religioznu formu, drugi romantičnu poeziju, treći pričaju šale i legende, dok se neki oslanjaju na razne oblike umjetnosti i zanatsku proizvodnju“ Suvremenim bismo rječnikom to mogli nazvati multidimenzionalnim pristupom!

123 „Svaki duhovni putopis započinje Božjim pozivom duši da se trgne iz drijemeža bezbrižnosti i zaborava“ (Mayerovich-Vitray, 1988:41)

124 Primjerice, nalazimo je već u brahmanističkoj filozofiji s kraja vedskog razdoblja. (Religijski leksikon, 2002:560)

125 *buddha* (skt. probuđeni, prosvijetljeni) u budizmu, osoba na najvišem stupnju duhovnog postignuća; naslov za Siddharthu Gautamu, osnivača budizma, jednog od najpoznatijih „probuđenih“.

126 *Insan-I-Kamil*, u Shah,I.,1968:266.

3. O ulozi Kur'ana u sufizmu

Uloga Kur'ana je važna u razvoju sufizma, i ima isto značenje kao i u ortodoksnom islamu. Knjiga (*Kitab*, tako se naziva u tekstu Kur'ana) sastoji se od 114 *sura* ili poglavlja, koja su opet sastavljena od određenog broja *ajeta* (stihova). *Sura* prema kur'anskom tekstu znači visok položaj ili kat zgrade, prema čemu je onda Kur'an zgrada sastavljena od sve viših katova, tako da onaj koji sve dublje ulazi u tu građevinu, na sve višem je položaju na putu prema Bogu. (Kur'an, str. 839)¹²⁷

Al-Fatiha, u doslovnom prijevodu "*pristup*", prvi je stih Kur'ana, i izgovara se prilikom svakog obreda muslimana, pa tako i derviškog. Ona govori o mističnoj sveprisutnosti Božjoj i prepuštanju čovjeka božjoj volji kao najboljem mogućem činu. Sličnog je sadržaja molitva „Oče naš“ kod kršćana, gdje stihovi „neka bude volja tvoja, kako na nebu tako i na zemlji“, također imaju isto mistično značenje. I sam Isus, nakon agonije pred raspeće kad je vapio „Oče, ne moja, nego tvoja volja neka bude“, što na kraju molitelji, i kršćanski i muslimanski, u svojim obredima i čine, doživio je konačno, potpuno prepuštanje Božjoj volji, neki to nazivaju „prosvjetljenjem“, u trenutku kad je u mukama, razapet na križu, izustio znamenite riječi „Oče, u ruke Tvoje predajem duh svoj“, dostigavši tako konačnu spoznaju o biti Božje prisutnosti.

Sufiji smatraju da oni koji poznaju Alaha mogu spoznati i istinu, jer:

„Shvatiš li njihovu tajnu, znat ćeš bit tih tajni:

On je jedan, ništa osim Njega ne postoji,

On je Jedini, nema drugog Boga osim Njega.“

(Hatif Isfahani, Vitray-Meyerovich, E. de, 1988:250)

U stihu „On je jedan, ništa osim Njega ne postoji...“ sadržana je Istina o pravoj prirodi ljudskog postojanja, a to je ono čime se sufiji u svojim trganjima i bave. Za njih je svijet Božje zrcalo, i sve što postoji proizlazi iz božanske biti. Kako Kur'an *uči*, „Allah je izvor svjetlosti nebesa i zemlje!“ Bog je taj koji može čovjeku omogućiti da spozna pravu prirodu svih stvari.

Božje jedinstvo, istinitost, „jednost“, „jedincatost“, temelj je spoznaje mistika. Tako je bilo od pamtivijeka, i na Zapadu i na Istoku, jer svijet o jedinstvenosti postojanja nije privilegija istoka. U davnom Talesovom otkriću: *Sve je jedno*, sadržana je i kozmogonija Smaragdne knjige Hermesa Trismegistosa, (*Kako gore, tako i dolje*), koju u kršćanstvu nalazimo u molitvi Oče naš (*Kako na nebu tako i na zemlji*). Sve su to spoznaje koje ukazuju na svekoliku jedinstvenost svijeta. *Mjesec je jedan*, kaže jedna stara japanska priča, *samo su različiti prsti koji ga pokazuju*.

¹²⁷ Slična je simbolika *pagode*, ritualne građevine koja se sastoji od 7 do 13 nivoa (katova), i svaki od njih predstavlja korak bliže „nebu“ i božanstvu.

„Allah je jedan,
On je onaj kome se sve obraća
Nije nikoga rodio niti je rođen
Njemu nitko nije ravan“ (Kur'an 112:1)

Prvi sufijski učitelji traže svoj individualni, najbolji put Bogu, i okruženi su učenicima kojima prenose svoje znanje. Već u tom najranijem periodu počele su se formirati škole, tarikati, i to prema sklonostima nekih sufija da uče kod određenog učitelja radije nego kod nekog drugog¹²⁸. Derviški redovi¹²⁹, kao institucionalan oblik učenja određenog učitelja, u pravilu su se formirali nakon smrti učitelja čije je izvorno mistično iskustvo kasnije pretočeno u pravila namijenjena učenicima kao svojevrsan putokaz na putu prema Bogu, i oni u sličnom obliku postoje još i danas. Njegovi učenici nastavili s radom slijedom učiteljevih uputa; znanje učitelja bi ostalo, kako sufiji kažu, „u srcima učenika“.

„Kad budemo mrtvi, ne traži naš grob pod zemljom, nego ga nađi u srcima ljudi.“ (Rumi)
(Shah. I., 2005.)

4. O sufijskoj metodi

Ne postoji jasna, određena sufijska metoda, nego se sufizam¹³⁰ može poučavati na više načina, koji obično nisu jasno strukturirani, ne ograničavaju se pravilima i konvencijama. Sve te metode su ispravne, i to može potvrditi svaki derviš koji ih je iskusio, ali takav put je neprihvatljiv za mnoge, naročito zapadne umove, jer u prirodi je ljudskoj da jasno definira ono što radi, pa će tako zahtijevati da mu se objasni tko je taj sufi od kojega hoće nešto naučiti, kojem bratstvu pripada, koje osobine posjeduje, a sufizam je tu neodređen, jer, kako je rekao arapski pjesnik i mistik (iz 14. stoljeća) Ibn Arabi, „*sufi je onaj tko to nije*“, što znači da nema određenja pojma sufija nekom definicijom. I samim sufijskim nejasno je i neuhvatljivo odrediti cilj koji žele postići, kakvi trebaju biti da bi bili sufiji, i kojim se metodama trebaju služiti. Nema pravila. U srcu sufijske metode upravo leži „sloboda od metode“. Što to točno znači? Pojam metode (grč. *methodos*) doslovno znači *put kojim se dolazi cilju*, postupak istraživanja, odnosno skup načela, pravila i postupak istraživanja u procesu rješavanja nekog problema ili postizanja neke svrhe (Filozofijski rječnik), što bi onda značilo da i u slučaju sufizma, sufijska metoda, ili još bolje – metode, označavaju skup načela, pravila i postupaka kojima

128 „Brojni su putovi traganja, ali traganje je uvijek isto. Zar ne vidiš da su putovi što vode u Mekurazni, jedan dolazi iz Bizanta, drugi iz Sirije, a drugi pak prelaze kopnom i morem? Stoga je udaljenost koju ovim putovima treba proći svaki put različita; ali kad stignu na cilj, raspre, rasprave i odstupanja u pogledima iščekavaju, jer srca se sjedinjuju...Ovaj polet srca nije vjera, ni nevjera, nego ljubav.“ Rumi (Vitray-Mayerovitch, 1988:253)

129 Derviški redovi, mistična bratstva koja se okupljaju oko posebnog tarikata radi duhovnog uzdizanja; razvili su se u sufizmu i značili su uklapanje mističnog pokreta u islamsku zajednicu. (Opći religijski leksikon, 2002)

130 Izraz sufizam novijeg je datuma, to je njemačka kovanica iz 1821. godine (Shah, 2005:11) koja se udomačila u zapadnom diskursu, pa ćemo je i mi ovdje koristiti.

se postiže neka svrha. Ali baš ta svrha koja bi trebala odrediti metodu, u sufizmu je neuhvatljiva, racionalno neodredljiva, jer se ne može spoznati uz pomoć racionalno strukturiranog postupka vođenog namjerom o postignuću. Svrha sufizma je doživljaj Božje prisutnosti, približavanje Bogu, nestajanje u njemu, (*fana*, nestajanje, temelj je sufijske spoznaje, i naziv za stanje „kad se duša razlaže u Bogu“) ali ne može se točno odrediti, definirati, racionalno strukturirati objašnjenje što to ustvari znači. Može se samo teoretizirati ili iskusiti. Pod pojmom „nestajanja,“ u sufizmu se misli na nestajanje ega, misli se na zamjenu ljudskog ega, ljudske prirode, božanskom prirodom. Takvo stanje opisuje zabilježeno iskustvo jednog sufija:

„Nebesa i zemlja i pakao i raj sve je prestalo postojati za mene. Kad gledam oko sebe nema ih nigdje. Kad sam u nečijoj prisutnosti ne vidim nikoga ispred sebe: uistinu, moje vlastito postojanje ne postoji za mene. Bog je beskonačan. Nitko ga ne može nadići, i ovo je krajnja granica duhovnog iskustva. Nijedan svetac nije mogao ići dalje od toga.“

Iqibal.(Vitray-Mayerovich, 1988:78)

Cilj duhovnog puta, ako se to uopće može nazvati ciljem (izraz: smjer putovanja, nastojanje na putu, bio bi prikladniji), jest spoznaja istine, do koje se dolazi u procesu odgoja i preobražaja *nefsa* (duše).

Sufiji smatraju da je svaki korak na duhovnom putu određen Božjom voljom. Osim svoje teoretske i filozofske podloge sufizam ima i praktičan aspekt, koji se objašnjava kao Put (*tariq, tarikat*¹³¹) a to je skup različitih metoda kojima učenik dostiže posebno stanje duha koje će mu omogućiti prisniji odnos s Bogom. Schimmel (2005:470), navodeći da su „mistici u svakoj religijskoj tradiciji bili skloni različite korake na putu koji vodi do Boga opisati kao *Put*, govori o „putu kojim mistik kroči“ i koji je definiran kao „put koji proizlazi iz šerijata¹³²“, ali je teži, „uži“, nije za svakog. Onaj koji stupa na put (*tarikat*)¹³³ naziva se učenikom (*murid*)¹³⁴, i on pod vodstvom *šejha*¹³⁵ ili voditelja (*muršida*)¹³⁶ pristupa sufijskom „treningu“ svakodnevno izvršavajući niz, od šejha propisanih aktivnosti. Krajnji cilj Puta svakog sufija je potpuno sjedinjenje s Bogom.

Još za Muhamedovog života pojavili su se pojedinci koji su željeli izravniji i bliži dodir s Bogom nego što su to nudila upravo ustanovljena, važeća vjerska pravila islama, i koji se nisu zadovoljili

131 *Tariq* - put

132 *šari'e: šar* “glavni put“

133 „Kad se novak pridruži šaicima u želji da napusti svijet, podvrgnu ga trogodišnjoj duhovnoj disciplini. Ako se prilagodi onome što se od njega traži, dobro je; inače, reknu mu da ne može biti prihvaćen u tariqu.“ (Vitray-Mayerovitch, 1988:53)

134 *murid* (arap. „murid, učenik) kandidat derviškog reda (Škaljić, A., 1989).

135 *šejh, šayh* (arap. starac, starješina, duhovni voda, starješina derviškog reda, sveti čovjek)

Moguće je pogrešno tumačenje pojma, s obzirom da se šejhom najčešće postaje u kasnijoj životnoj dobi, nakon određenog, potrebnog iskustva, pa se izraz može zamijeniti jednim od svojih značenja kao-starac. Tako je pogrešno preveden naziv اساسinskog vođe, kao „Starac s planine“, (*sennex de monte*) u mjesto „starješina, ili duhovni voda (s planine)“ (*seniores de monte*), što je točno.

136 *muršid* (muršid) duhovni učitelj, starješina ;usmjerivač na putu sufijskog samousavršavanja, (D. Tanasković).

pukim pokoravanjem tim pravilima nego su u porukama Kur'ana, na kojima su izgradili svoje metode, pokušali pronaći dublji smisao, radije se oslanjajući na vlastito mistično iskustvo nego na službenu vjeru.

Neki autori doduše, (primjerice Mitterauer, 2008:17) smatraju da je pojava mistike u okviru službene religije znak njene slabosti¹³⁷, ali činjenica je da svaka od dominantnih religija u svijetu (ovdje mislim na kršćanstvo, židovstvo i islam), ima i svoje mistične pravce, što ipak govori o tome da, kako je Isus istaknuo, ako netko želi spoznati više, i biti revniji na Božjem putu, onda ipak mora ići „užim putem“, koji je zahtjevniji, pa prema tome nije prihvatljiv širim slojevima ljudi, iz jednostavnog razloga što su uvijek malobrojniji pojedinci spremni sve drugo u životu podrediti duhovnom putu.

Iako je, dakle, od samih početaka neodvojivo vezan za islam, smatra se da je na rani sufizam određeni utjecaj izvršila mistična praksa geografski bliskog, ranog kršćanstva, i to upravo afirmacijom ideje mogućnosti izravnog približavanja Bogu. Rani sufizam je bio obilježen snažnim duhovnim zanosom, „opijenošću“ Božjom prisutnošću o kojoj strastveno govore i kasniji sufijski pjesnici, a to se svakako u velikoj mjeri može pripisati snažnoj Muhamedovoj sklonosti misticizmu. Priča se da je i sam Muhamed bio jedan od prvih sufija! (Enciklopedija živih religija, 1990)

Sufizam je zbog svoje neobuzdane naravi ubrzo doživio osudu od strane službenog islama, ali je situacija sređena teološkim naporom Gazalija, koji je potaknuo stvaranje derviških redova, čime je sufizam „doveden u red“, i na taj način je mogao opstati .

Veliki sufijski učitelj i pjesnik Rumi¹³⁸ nije podnosio strukturirani rad u grupi, niti je oformio derviški red. Nije propisao obaveznu formu *zikra*¹³⁹ koji bi se trebao izvoditi za vrijeme obreda, a nije niti uspostavio izvođenje bilo kakvog obreda. Ironijom povijesne sudbine, red koji se oformio nakon Rumijeve smrti, *mevlevi*, nazvan njegovim imenom, postao je najpopularniji derviški red na svijetu, a *ziker* tog reda za vrijeme kojeg se izvođači okreću oko sebe po čemu su dobili ime „vrteći derviši“, postao je najpoznatijim, i složena je cijela doktrina o tome kako je taj *ziker* metafora kozmičkog okretanja nebeskih tijela, te tim slijedom i slika božanskog sklada. Prava istina je, da je prema legendi Rumi opijen radošću zbog Božje prisutnosti koju je osjetio, u zanosu naprosto zaplesao! Nakon toga su sljedbenici nastavili izvoditi taj ples u namjeri da postignu identično stanje duha, jer su smatrali da je upravo taj ples uzrok (a ne posljedica!) Rumijeve radosti. Ovakav slučaj nije jedinstven u povijesti ljudskog traganja za istinskom duhovnošću. Uvijek je nakon smrti nekog autentičnog učitelja nastao određeni „duhovni pravac“, struktura bazirana na spoznajama učitelja, koje su boraveći s njim naučene od strane učenika. Pošto uz njih nije više bilo živog majstora, učenici bi, pod vodstvom istaknutijeg člana grupe, nastavili isti rad slijedeći naučene strukture, time i različite duhovne tehnike koje su prije prakticirali. Često bi se kao struktura pojavile određene

137 „to je slabost hijerarhijski strukturiranih redova u pojedinim vjerskim zajednicama; tamo gdje dominira služba i vjersko pravo, mistici nema mjesta“ (Mitterauer, 2008:17).

138 Godinu 2007., Unesco je proglasio godinom Rumija.

139 *ziker*, *diker*, (arap. sjećanje na Boga), spominjanje Božjeg imena, središnji obred sufijskog rituala.

radnje nastale na osnovi promatranja i zapamćivanja spontanih radnji koje je činio njihov učitelj, a sve uz vjerovanje da je to ispravan put za postizanje sličnog duhovnog nivoa.

Postoje četiri nivoa prakse i razumijevanja u sufizmu, i svaki od njih je formiran na zasadama onog koji je ispod njega. To su redom:

1. *šerijat* (jednako kao i u službenom islamu), što govori o tome da je početak svakog ispravnog puta ispravno življenje, u skladu s mudrošću Božjom. Šerijat je osnova za ostala tri stupnja, i kako sufiji ističu, „slijediti sufizam bez šerijata isto je kao i graditi kuću na pijesku“.
2. *tarikāt* (duhovni put), što govori o tome da je za sufije samo „putovanje“ jednako važno kao i unutarnja stanja koja se dešavaju dugotrajnim prakticiranjem. Štoviše, sufiji ističu da u sufizmu nema „postignuća“, nema cilja, nego je putovanje samo po sebi cilj. Kao što se šerijat odnosi na vanjsku dimenziju religije, tako se tarikāt odnosi na unutrašnju. Sufiji također ističu važnost „vodiča“ na putu, i to je u njihovom slučaju šejh.
3. *hakikat* (istina) je sljedeća stepenica na sufijskom putu. To je direktno iskustvo Božje prisutnosti koje ukazuje na unutrašnje značenje duhovne prakse, svjedočenje koje učvršćuje praksu prve dvije stepenice (šerijata i hakikata), i s njima je neodvojivo povezano. Smatra se da je bez ovakvog osvjedočenja duhovna praksa samo imitacija, pa otud proizlazi rasprostranjena pojava da učenici često imitiraju radnje koje čini njihov učitelj, o čemu je već bilo riječi, i slijede od učitelja propisanu, strukturiranu praksu. Bez dubljeg razumijevanja koje dolazi na osnovi dugogodišnje prakse, nema ni iskustvene spoznaje, te, prema shvaćanjima sufija, takav vjernik je samo onaj koji mehanički slijedi duhovnu praksu drugih, ali to je logičan slijed puta.
4. *marifet*¹⁴⁰ (spoznaja, gnoza), fenomen je koji spada u domenu mudrosti, ili spoznaje viših duhovnih istina. To je nivo unutrašnjeg znanja koje je višeg reda od hakikata, a također se ne može svrstati u kategoriju znanja *ilm*, zbog toga što je povezano s duhovnim iskustvom. To nije trenutačno duhovno iskustvo kao što je hakikat, nego je trajno stanje, i kako se u sufijskim krugovima smatra vrlo rijetka pojava stanja harmonije između čovjeka („roba“) i Alaha. (prema: El-Džerrahi, 2010:7)

Mistični put daje prednost intuiciji (*marifet*), nad znanjem (*ilm*), a ljubavi prema Bogu (*ašk*) nad vršenjem zapovijedi i izvođenjem obreda. U tome je sufizam slobodniji i neposredniji od službenog islama. (Nourallah, 2011:244)

Schimmel (2005:470) navodi da je prema sufijskom shvaćanju put trojan (šerijat, tarikāt, hakikat), odnosi se na tri razine, što je i objašnjeno predajom koja se pripisuje Muhamedu¹⁴¹, te da nekad

140 marifet (arap. *m'arifa*) intuicija, nadahnuće

141 „Šari'a su moje riječi(aqwali), tariqa su moja djela(a'mali), a haqīqa su moje unutarnja stanja(ahwali); uzajamno su međuovisni.(U Hlad,2005:470)

pojedini pjesnici umjesto izraza hakikat, koriste marifet.¹⁴² Ista autorica na drugom mjestu navodi da je marifet (ma'rifa, gnoza) i uz ljubav, nalazi se na samom vrhu mističnog puta (Schimmel, 2005:489). Prve tri faze puta uspoređuje s kršćanskom trojnom podjelom na: *via purgativa* (šari'a), *via contemplativa* (tariqa) i *via illuminativa* (haqiqa). (Schimmel, 2005:470)

5. O poeziji kao mediju prenošenja sufijske gnoze

U procesu prijenosa tog, racionalnim metodama „neprenosivog“, od velikog je značaja uloga poezije kao važnog medija. Sufijska poezija posjeduje vanjštinu i unutrašnjost, i njena poruka ne da se objasniti racionalnim teoretiziranjem, nego je razumljiva samo onima koji dijele isto iskustvo. Sufijska literatura općenito, ne samo poezija, nego priče, anegdote, alegorije, značajna je za razumijevanje duhovnog puta, i često se njome služe učitelji kako bi lakše prenijeli znanje, kako bi olakšali razumijevanje. Sličnu funkciju imaju, primjerice, koani¹⁴³ u zenu.

Sufijska poezija, čiji se najveći procvat desio između 11. i 14. stoljeća na području današnjeg Irana, pjesme Rumija, Hafiza, Ibn Arabija i mnogih drugih, mape su putova koje su ti majstori već spoznali, i koje su ostavili budućim tragačima.

Zašto je poezija u sufizmu zaigrala tako važnu ulogu kao medij prenošenja sufijske gnoze?

„Kad ideja odjene ruho poezije, ona vrši veći utjecaj“, smatraju sufiji, i to je zato što poezija omogućava iskorak iz područja racionalnog, izlazi „izvan“ uma, što je opet neophodno, jer se um ne može objašnjavati umom samim, dakle, ne može se sve racionalno objašnjavati, nego se treba *raz-umjeti* (osloboditi okova uma; to je svrha primjerice i – paradoksa.)

Razum je za sufije statična sila, a ljubav je revolucionarna, pokretačka snaga, no o ljubavi će nešto kasnije biti više riječi. Razum štiti čovjeka, (čovjek je oprezan, proračunat, time i egoističan). Sufijskim se putem ne može kročiti koracima racionalnog promišljanja ili teoretiziranja. Jezik sufijske gnoze je, kako Rumi kaže – jezik ptica, i treba ga razumjeti samo onaj koji ga poznaje

Suštinski smisao sufijske poruke ne da se zatvoriti u riječ, ne da se izraziti jezikom kojim se ljudi služe u svakodnevnom govoru, jezik je nemoćan da prenese taj smisao, jer pojmiti ono o čemu se govori mogu samo oni koji dijele isto iskustvo.

Jezik koji hoće prodrijeti do sufijskog učenika, jezik koji želi prodrijeti do svijesti pojedinca kome je namijenjen, treba biti takav da može izreći, odnosno, prenijeti poruku onog vječnog.

Jezik treba biti kao magična svirala, to je onda jezik koji (svi) razumiju. (Rumi)

142 Šari'a: tvoje je tvoje, moje je moje.

Tariqa: tvoje je tvoje, moje je tvoje također.

Ma'rifa: nema ni moga ni tvoga. (u Hlad, 2005:470)

143 Koan (jap, javna obavijest; kin. *gong-an*, pravni slučaj, presedan), u budističkoj književnosti zbirke paradoksa budističkih učitelja. Iskazane u obliku apsurdnih pitanja i neobičnih odgovora, upućuju na spoznaju koja transcendiraju um. (Religijski leksikon, 2002:458)

On nužno mora sadržavati *kod* koji će biti most razumijevanja, a taj kod je onda „ono nešto“, sadržano u stihu, plesnom pokretu, slici, anegdoti, paraboli, načinu disanja, „ono nešto“ što „budi“.

Sufiji, a i majstori drugih skupina (nazivamo ih „duhovnim pravcima“), razvili su tajni jezik, kako bi tajne skrili od neupućenih („neupućeni“ su oni koje nisu razvijeni u toj mjeri da bi dijelili isto iskustvo).

„Tajna“ se ne odaje, nego se u svom *kodu* prenosi kroz povijest čovječanstva, i pronalazi one koji je znaju odgonetnuti.

„Prenositelji“ su duhovni učitelji, majstori. „izabrani“, izabrani su „izabrani“ zahvaljujući činjenici da su razvijeniji od drugih, to je kriterij „izbora“. Slikovito se to opisuje kao prenošenje plamena s jedne svijeće na drugu (prenošenje „božanske iskre“), prenošenje plamena spoznaje s učiteljevog na učenikov duh. Kao primjer može se navesti da je i Kur'an, kao i druge objave, prenošen na isti način.

Znanja su se prenosila s učitelja na učenika i usmenim putem, jer govor je samo jedan od načina prenošenja (informacije¹⁴⁴) dok su mediji (oblici prenošenja), samo prolazna sredstva podesna za djelovanje na ograničenom području. Ono što je vječno; kaže sufi, na drugoj je strani.

6. O slovnom misticizmu, pismu, jeziku

*„Kad je Bog stvorio slova, on je za sebe zadržao njihovu tajnu...“*¹⁴⁵

Još u ranom stadiju mistici otkrivaju smisao unutar različitih slova, te je simbolizam slova (slovnii misticizam), važan aspekt razumijevanja sufijskih tekstova, starih znanja općenito, gdje je naglasak na mističnom značenju pojedinih slova i njihovom rasporedu u riječima. Smatra se da su sufiji razvili tajni jezik, koji se otkriva kroz mističnu interpretaciju slova arapskog pisma, i to zato da bi od neupućenih sakrili tajno znanje, - to je bio „poziv za odabrane“. Sufiji smatraju da zvukovi mogu proizvesti određeni utjecaj, tako je to i u riječi *sufi*, sufiji su obraćali pažnju na zvučnost slova S, W, F (sad-waw-fa), koji kad se upotrijebe tim redoslijedom, imaju utjecaja na čovjekovo duševno stanje. (Shah, I, 2005:13) Smatra se da arapski naziv koji sadrži ta tri slova ima tajnovitu istovjetnost s korijenom S, F, W (sad-fa-waw), čije je osnovno značenje „čistota“ u smislu onoga što je prosijano, na isti način na koji je žito prosijano od pljeve. Nadalje, taj korijen daje glagolski oblik koji je istovjetan značenju riječi *sufi*, a doslovan prijevod je „On je izabran kao blizak prijatelj“, čija je unutrašnja poruka, da je sufija birao sam Bog. (Lings, M, 1981)

¹⁴⁴ Ovo stavljam u zagradu jer to i nije informacija u pravom smislu riječi, kao što to nije niti „Radosna vijest“. Ona je puno više od toga. Naravno, svaka informacija mijenja stvarnost, mijenja primatelja, to joj je i krajnja svrha. Ovdje se radi o metodi. No, što više mislim, nema suštinske razlike između informacije primjerice u medijima, i sufijske poezije.

I jednoj i drugoj je krajnja svrha (općenito gledano) izazvati promjenu u svijesti slušatelja primaoca.

¹⁴⁵ Schimmel, 2005:553.

„...a kada je (Bog) stvorio Adama, tu je tajnu(slova) prenio na njega, ali je nije prenio niti jednom od anđela.“¹⁴⁶

Smatra se da je tajna prenošenja sufijskog znanja u međusobnom položaju i međusobnom brojčanom odnosu slova, te da i sam tekst iz Kur'ana, zbog navedenih osobina ima magičnu moć.¹⁴⁷ U samom Kur'anu otkriven je tajni smisao unutar različitih slova, dok su početna slova kur'anskih sura, njih dvadeset i devet, tajni alegorijski zapis o događajima iz života svetaca, sadrže podatke o mjestu i vremenu gdje su se različiti mistični događaji dešavali, i tako predstavljaju svojevrsne upute tragačima koji ih mogu odgonetnuti.¹⁴⁸ Kur'anski tekst sadrži tri nivoa: Prvi nivo je namijenjen širokom sloju ljudi, sadrži općenite upute, drugi nivo je skriveniji, te je potrebno više znanja da bi se otkrio unutrašnji smisao tekstova, dok je najdublji dio namijenjen malobrojnim koji su na razvojnom putu napredovali dovoljno daleko da ih mogu razabrati.

Sarajevski filozof Rešid Hafizović¹⁴⁹, govori o unutarnjim skrivenim dubinama Kur'ana, koji osim vanjskog, u unutarnjem značenju sadrži sedam nivoa, *sedam ezoterijskih dubina*, na koje je, uz potrebu *hermeneutičkog bistrenja*, sve do dna riječi, ukazivao i Muhamed. Hijerognoza¹⁵⁰ kao istinska filozofija (*al-hikma al-ilahiya*), kako je karakterizira, vraća nas na tragove perenijalne filozofije (*religio perennis*), na izvor na kojem su vječna filozofija i vječna religija jedno, te ukazuje na jedinstvo riječi i gnoze. Max Müller, filozof s kraja 19. stoljeća¹⁵¹, govori o prvobitnom jedinstvu svih jezika, koje se može vidjeti u povezanosti arijevskih govora i sanskerta, što dalje upućuje na jedinstvo svih religija, jer Müller porijeklo religija vidi u čovjekovoj sposobnosti percepcije božanskog, što je za njega blisko načinu sposobnosti govora.

Hijerognoza djeluje u svakom svetom tekstu, i ona se obraća unutrašnjem čovjeku, kako autor navodi – objava se snagom svog unutrašnjeg, ezoterijskog smisla neprekidno dešava živim ljudima (živi ljudi se i međusobno prepoznaju!). Mogu je vidjeti duhovne oči oslobođene svakog pričina; za tragača koji je napredovao na Putu to su „nanovo stečene oči“.

Zašto „nanovo“ – mogao bi se netko zapitati. Zar smo već nešto imali, pa onda izgubili? Odgovor leži u razjašnjenju samog pojma religije¹⁵², koji dolazi od latinskog *religare*, što znači povezati, okupljati¹⁵³, ili možda: *re-ligare*, što bismo onda mogli prevesti kao *ponovo povezati*. Naime, prema

146 Schimmel, 2005:553.

147 U islamu postoji tradicija *zapis*a, što se odnosi na rečenice iz Kur'ana koje se uz molitvu ispisuju na papir, komadić kože ili tkanine, koje onda ljudi nose sa sobom da bi ih zaštitili od bolesti, uroka, i ostalih zala. Zapisi su u islamu u tzv. „poluilegali“, naime, službeni islam ih smatra štetnim, uz opet neke iznimke gdje se dozvoljava upotreba određenih, točnih navoda iz Kur'ana, dok ih mistici smatraju bespotrebni, jer usmjeravaju pažnju pojedinca prema vanjskoj sferi, te odvrću pažnju od puta prema unutra. Zapisi predstavljaju trivijalizaciju dubljeg značenja kur'anskog teksta, i izraz su nerazumijevanja.

148 Prema Schimmel, 2005:553.

149 Hafizović, Rešid, *Corbinovi razgovori s Tabatabajem*, Izlaganje na okruglom stolu u organizaciji Naučnoistraživačkog instituta „Ibn Sina“ u Sarajevu, posvećenog djelu Allame Tabatabajija, www.bastinaobjave.com (5.10.2011.)

150 hijerognoza (grč. *hieros*, „svet“, *gnosis*, „spoznaja, znanje“)

151 U Jukić, Jakov, *Kriza znanosti o religijama*, www.hrcaak.srce.

152 Lat. *religio*.

153 Religijski leksikon, 2002:798.

učenjima nekih duhovnih tradicija, čovjek se rođenjem odvajava od božanskog, od svoje božanske biti, „zaboravlja“ nju i svoje poslanje, svrha boravka na svijetu je nastojanje da joj se približi, da se opet poveže s njom.

Prvi zapisi - apokrifi, imaju hijeratske osobine, a i jednako tako i drugi stari zapisi (Vede, Kabala, Biblija – smatra se da se naročito u Otkrivenju mogu razabrati podaci o povijesnim događajima.)

Jedan kraći osvrt na simboliku znaka „*ayn*“, koji je, primjerice u perzijskom jeziku, grleni konsonant, poprima glasovnu vrijednost vokala koji je na njemu, a u latinici se transkribira kao apostrof: Znak „*ayn*“ je, dakle, prazan, i kao takav je nositelj značenja nekog vokala. Riječ „*ayn*“ u perzijskom znači „oko“, singularan je pojam (za množinu, „oči“, postoji drugi termin), i lako se može povezati s terminom „*ajna*¹⁵⁴“, koji se koristi kao naziv za tzv. *šestu čakru*¹⁵⁵, ili *treće oko*¹⁵⁶. Prema nekim duhovnim tradicijama, jedino praznina ima potencijal, jedino se kroz prazninu može pronaći put prema Bogu, i same *čakre* se smatraju „praznima“.

Poznata je zen-priča koja govori o čovjeku koji je došao k zen-mudracu tražiti prosvjetljenje, i pri tome je neprekidno pričao o sebi, svom duhovnom radu i postignućima, tako da mudrac nije mogao doći do riječi, šutke mu je počeo u šalicu točiti čaj. Kad se šalica napunila, mudrac je i dalje točio čaj koji se počeo prelijevati, na što ga je čovjek upozorio. Tada mu je mudrac rekao da je i on kao ta šalica čaja, da je prepun, i ako želi nešto naučiti, mora se prije toga potpuno isprazniti.

Vede se smatraju najstarijim duhovnim zapisima svijeta, naziv doslovno znači „Znanje“. Smatra se da je to duhovna istina koju su tadašnji *rišiji*¹⁵⁷ primili direktno od Boga. Jednako je bilo kod svih „objavljenih religija“.

U starim učenjima nalazimo da su u povijesti svi ljudi govorili jednim jezikom, prema Vedama to je bio sanskrt, jezik koji su ljudi dobili od Boga. Ljudi su u početku pamtili. Povijest zapamćivanja znanja duga je kao i povijest čovječanstva. Vede su se prenosile usmenim putem u zbirka namijenjenim svećenicima kao njihovim čuvarima. U kasnijim razdobljima također nalazimo praksu pamćenja svetih tekstova. Primjerice, Kur'an se za vrijeme Muhamedovog života nije koristio kao pisani tekst¹⁵⁸. Muhamed nije znao čitati, niti pisati, primljene objave je pamtio, i svojim ih vjernicima prenosio usmenim putem, da bi ih oni također pamtili. Tadašnje arapsko društvo je poznavalo

154 *ajna* (skt. upravljanje, pouzdanje).

155 *Čakra* (skt. *akra*, „kotač“) je naziv koji se u Hindu tradiciji koristi za energetski nivo tijela, „vratak“ koji je ulaz u taj nivo. Prema tom tumačenju čovjek ima sedam energetskih nivoa, ili čakri, a šesti nivo „zadužen“ je za jasnoću viđenja, za duhovnost koja vodi krajnjem cilju, spajanju s božanskim, za što je zadužena sedma, ili kako ju još zovu, transcendentna čakra. *Ajna* čakra se nalazi u mozgu, točno iza točke na čelu koja je između obrva.

156 Na isti se način ta riječ pojavljuje u Novom zavjetu, „Oko je svjetiljka tijela“. (MT)

157 Naziv za stare mudrace vedskog razdoblja.

158 Muhamed je dobivao objave tijekom razdoblja od 23 godine. Objave koje je dobivao za vrijeme boravka u Meki, razlikuju se od onih iz medinskog razdoblja. Naime, objave iz Meke su većinom religijskog karaktera, i govore o Božjoj prirodi, molitvi, općenito religijskom životu i odnosu prema Bogu, dok su medinske objave više „praktičnog“ karaktera, i odnose se na svakodnevni život. (Nourallah, 2011:6)

pismo, pa je Muhamed imao svog zapisivača objava, ali je to pismo bilo prilično neprecizno, tako da je najpouzdanija bila upravo usmena predaja. Običaj zapamćivanja teksta Kur'ana održao se do danas, tako da mnogi muslimani, posebice vjerski službenici, da bi mogli izgovarati obavezne obredne molitve, znaju napamet dijelove Kur'ana, dok postoje ljudi koji znaju cijeli tekst, i oni se nazivaju *hafizima*¹⁵⁹. Takva usmena predaja je jedinstveno obilježje Kur'ana, a muslimani vjeruju da je izvorni kur'anski tekst „na pločicama sačuvan na nebu“ (Nourallah, 2011:36) Kur'an se kao napisana knjiga u potpunosti pojavio nakon Muhamedove smrti, objavljen je i prenošen usmenom predajom, i zbog toga se, iako se muslimani smatraju jednim od „naroda knjige“, za njega ne koristi naziv „sveta knjiga“, ili „sveti spis“, jer je to naziv za pisani tekst, pa se u islamu ne koristi (Nourallah, 2011.:36.)

Zašto je bilo potrebno zapisivati, bilježiti tajne koje se ionako mogu otkriti samo „izabranima“? Odgovor na to pitanje je u prirodi ljudskog uma, njegovoj nesposobnosti da stvari pamti duže vremena, pa je onda potrebno i zapisati nešto, da znanje ne bi bilo izgubljeno, kako je Vuk Stefanović Karadžić, u predgovoru „Pismenici“, godine 1814., istakao¹⁶⁰:

„Samo neka se zna staza, kojom bi se drugi mogao lakše usuditi da pođe“.

Kulundžić (1851:178) ističe da je pismo jedan od najznačajnijih izuma ljudskog duha, a potreba da se zapišu i od zaborava sačuvaju znanja, gonila je ljude da još od vremena pećinskih crteža, preko klinastog, pa slikovnog pisma, alkemičarskih simboličkih zapisa, do otkrića abecednog sustava, stalno pronalaze nove mogućnosti da svoje misli sačuvaju od zaborava.

Mistici ističu važnost riječi, za njih je to vrhovna manifestacija Boga, jer se kroz Riječ Bog otkriva ljudskom licu, pisanje je čin kroz koji Božja knjiga, knjiga postojanja, postaje vidljiva čovjeku.

„Lice Voljenog je poput divno napisanog rukopisa Kur'ana...“¹⁶¹

Čak se smatra da je kroz sustav glasova, riječi, slova, zapisana genetska struktura čovječanstva; to je „zapis“, ili kako to neki mistici nazivaju „dobrosačuvana tablica¹⁶²“, u kojima je zauvijek zapisana sudbina svakog .

Rumi smatra da je moguće:

*„...odstraniti koprenu koja prekriva lice misli,
Otkako se uz pomoć pera od trske trudimo da sredimo kouvrče riječi.“*

159 *hafiz*, onaj koji čuva, zaštitnik

160 U Kulundžić, 1951, iz Predgovora.

161 Schimmel, 2005:554.

162 Islamski mistici smatraju da je sudbina ljudi od početka vremena i zauvijek ugravirana na dobro sačuvanoj tablici, i to perom sudbine, što više ništa ne može promijeniti. Sudbina svakog čovjeka može se iščitati s njegovog lica, gdje je „zapisana“ (Schimmel, 2005:555).

Neki mistici smatraju da postoji sličnost između slova, načina izvođenja slova, pokreta pera i pokreta tijela. Temeljita studija veze između kaligrafije i sufijskog učenja, pridonijela bi boljem razumijevanju tog učenja – ista se veza nalazi primjerice i kod japanske kaligrafije koja je više od pisanja; ona je disciplina, slična borilačkoj vještini, gdje se pokreti perom izvode na sličan način kao pokreti mačem.

7. O ljubavi kao najčešćem motivu sufijske poezije

Za sufijski se put kaže da i da je put ljubavi, ili da je Boga moguće spoznati jedino putem ljubavi., jer je ljubav jedina snaga koja može nadići stege razuma. Primjeren put Bogu jedino je moguće stapanjem u stanju mistične ljubavi, kao što je to na Zapadu primjerice poučavao aleksandrijski filozof Plotin, koji je živio u trećem stoljeću nove ere, i isto tako smatrao da niti racionalno znanje, niti pojmovno mišljenje ne mogu spoznati *Jedno*¹⁶³.

*„Potroših život, srce, potroših oči svoje,
Jer mišljah da ašik¹⁶⁴ i voljeni su Dvoje.“ (Rumi)¹⁶⁵*

(„U ljubavi se ne može govoriti, ne može je se objašnjavati – jezik ljubavi nije jezik objašnjavanja.“)

Hafiz o tome nedvosmisleno govori:

*„O ti koji ljubav hoćeš zavesti u zamku objašnjavanja, tumačenja.
Mi s tobom nemamo što razgovarati, ti ostaj zdravo“:
„Jezik ljubavi nije onaj koji s jezika teče.
Zato krčmaru, donesi vina i prekini ovu besplodnu raspravu.“*

Sufiji kažu da je ljubav, a ne razum, zapalila svijet:

*„Pojavi se ljubav, i plamenom zapali čitav svijet.
Razum ne može biti plamičak u toj svjećici.“ (Hafiz)*

Sufiji često Boga nazivaju „Voljenim“, a sufijski put je poznat i kao „put ljubavi“, jer, kako smatraju, jedino je u ljubavi moguće postići potpuno predanje. Perzijski pjesnik i mistik Rumi, sve pojave na ovom svijetu vidio je kao metafore ljubavi, i smatrao je jednako kao i mnogi drugi mistici pa i filozofi, da je ljubav razlog bilo kakvog kretanja.

*„Da zemlja i planine nisu ljubavnici,
iz njihovih njedara ne bi rasla trava“*

(Rumi, *Divan Shamse Tabriza*; Schimmel, A., *As Through a Veil*, 2001:104)

¹⁶³ Tako Plotin naziva „uzrok i izvor svega što postoji“, dakle, Boga.

¹⁶⁴ Ašik, (arap. ašk - ljubav), „zaljubljeni“, naziv za tragača na sufijskom putu.

¹⁶⁵ Behar, 2010, br.93/94.: 8.

Osim stalnog zazivanja ljubavi, sufijska poezija obiluje i drugim motivima, a najčešće spominjani elementi njene simbolike su: *vino*; *krčma*; *krčag*; *krčmar*, *lijepa bludnica koja u zoru donosi posljednji krčag žednom*¹⁶⁶ i slično.

*„Bujne kose raščupane, smijući se, opijena,
pjeva, halje raskopčane, bokal ruka drži njena..”*¹⁶⁷

Takav motiv čest je, primjerice u Hafizovoj poeziji, i prikaz lijepe zavodnice metaforička je slika božjeg glasnika koji posustalom tragaču za istinom donosi novo „vino“, Riječ Božju, dašak Duha Svetog:

*„Sinoć ona o ponoći, kraj ležaja mog se stvori,
Tad na uho ona sjetno šapnu meni.
Zar dubokim snom već spavaš, moj ljubljeni.”*¹⁶⁸

Sufijska poezija, naoko je raskalašena i erotska, te bi se neupućenom čitatelju moglo učiniti da se tu radi o poetskom izrazu grupe pijanaca, koji veličaju svoj porok.

*„Čuvajte se Hafiza pijanice,
Njegova je čaša puna smrtnog otrova.
Nema ničeg u njegovim papirima osim vina...”*¹⁶⁹

Ovo je odlomak pjesme indijskog pjesnika i filozofa s početka 20. stoljeća, Sir Muhammada Iqbala, koji je, iako ljubitelj arapske i perzijske literature te poznavatelj jezika, ali školovan u zemljama zapadne Europe gdje se susreo s djelima modernih zapadnih filozofa, nezadovoljan sufizmom zbog njegovih, kako smatra, sklonosti fatalizmu i stvaranju lažnih i štetnih predodžaba, te zagovara potrebu ponovnog kritičkog promišljanja cjelokupne islamske poetske baštine. Iqbalov napad na Hafiza primjer je nerazumijevanja i nemoći zapadnog racionalnog uma da razumije misao koja nije u skladu s logičkim kanonima racionalnog znanja. Zanimljivo je da se ta opreka spojila u jednoj osobi, liku čovjeka s orijenta, koji školovan na zasadama zapadnog uma, obuzet idejom zapadnog progresa, misticizam smatra štetnim i opasnim, opominje potencijalnog čitatelja da se okani Hafiza:

*„On je musliman, ali mu vjera u sebi nosi nit nevjernika.
On slabosti daje ime snage.”*¹⁷⁰

166 Taj motiv se često može naći u Hafizovoj poeziji, i metaforička je slika božjeg glasnika koji posustalom tragaču za istinom donosi novo „vino“, riječ Božju, dašak „Duha Svetog“.

167 Hafiz, *Narcis oko*, Behar, 2010:87.

168 Ibid.

169 Iqbal, *Tajne sebstva*, poema iz 1915. Sir Muhammad Iqbal, pjesnik i filozof, rođen je u kolonijalnoj Indiji, školovao se na studijima u Europi, zalagao se za političku samostalnost države za muslimane britanske Indije, zbog čega je još danas cijenjen u Pakistanu. (Ernst, C.W, u Hlad, 2005:575)

170 Iqbal, *Tajne sebstva*.

Hafiz piše poeziju na način koji dopušta čitateljima da ga različito tumače. Korištenje sufijske „krčmarske“ simbolike prikazuje pjesnika naoko u hedonističkom svjetlu (što je *egzoterički* način razumijevanja, mogli bismo reći), ali *znanje je ezoterično*, nije od ovog svijeta (*dunjaluka*), i ti se simboli shvaćaju u prenesenom značenju, ne doslovno.

*„Na prag krčme sjedi, tu nas napoji,
Baš slavlje je u potezanju vina
Za klanjača nema dunjaluka i dina
Gospodar mu nije rekao :
Teško onima koji piju vino, nego onima koji namaz obavljaju teško.“*

Hafiz je mistik, njegova poezija je u okvirima sufizma, ona je izraz sufizma, a ljubav o kojoj pjeva je mistična ljubav. Primjerice, teoretičar književnosti bi mogao reći da sufijska poezija, u kanonima književne teorije, kad govorimo o nekim primjercima pjesmama, što je objašnjenje s pozicije teorijskog, racionalnog znanja, nije baš nešto, ali...

*„Na putu ljubavi logikom i razumom pokušavati,
to je kao što je želja rose da na oblacima trag svoj ostavi.“ (Hafiz)*

8. O razlozima tajnovitosti sufizma

Tajnovitost i naoko nepristupačnost sufija proizlazi i iz toga što oni nikada neće javno obznaniti svoju djelatnost, jer, kako kažu, tarikat nije za neupućene. Na tarikat će onaj tko je „dozrio“ za takav rad sam naići, i ne treba se reklamirati u javnosti, jer će to privući i one koji još nisu uistinu zainteresirani za sufijski duhovni put, već ih rukovodi samo znatiželja, koja nije utemeljena u istinskoj strasti tragača za Bogom. (Idris ibn-Ashraf, u Shah, 2005:24) Muhamed je rekao: “Sa svakim pričaj u skladu s njegovim razumijevanjem.” (Idris ibn-Ashraf, u Shah.I.,2005:255) Sufiji dobro znaju da se nekome može nanijeti samo šteta, ako mu se da informacija za koju nije spreman, jer će je pogrešno protumačiti, i u skladu s tim će pogrešno djelovati i nanijeti si štetu.

Za Gazalija¹⁷¹, Bog je skriven iza sedamdeset tisuća koprena¹⁷², te „*kad bi skinuo sve ove koprene, sjaj Njegova lica nesumnjivo bi sažgao svakoga tko bi ga vidio.*“ i kako mistik dalje preporučuje, „*koprena je nužna u odnosu s onima koji su daleko od sjajnog i zastrtog cilja.*“¹⁷³

Osim toga, sufiji smatraju da se ljudi ne bi trebali miješati u sufizam iz radoznalosti, nego onda kad budu dorasli tome trebaju početi s istinskim radom.

171 Gazali (arap. Abu Hamid Muhammad al-Gazali), islamski teolog i mistik iz 11. stoljeća. Smatra se pokretačem osnivanja sufijskih redova, čime je pomirio sufizam sa službenim islamom. (Religijski leksikon, 2002:283)

172 Vitray-Mayerovitch, 1988:263

173 Gazali, u Vitray-Mayerovitch,1988:263

„Ako ne možeš izdržati ubod, ne stavlja prst u škorpionovo gnijezdo.“

(Saadi el- Shiraz, u Shah,I, 2005:88.)

Sufizam se ne ograničava pravilima, te doslovno shvaćanje nije nikada davalo zadovoljavajuće odgovore. Kroz povijest su sufiji zbog te naoko kaotičnosti i nedosljednosti bivali legalno ubijani, protjerivani, ili su im spaljivane knjige pod optužbom da su njihova učenja nereligiozna, zbunjujuća, lažna; jednom riječju – neprihvatljiva i štetna, pa su najveći učitelji optuživani za herezu, odmetništvo i čak politički kriminal! Slična sudbina zadesila je kroz povijest i druge velike učitelje, ne samo sufijske, pa je tako i Isus optužen za slična „zlo djela“ (i za politički kriminal također, jer smatralo se da hoće zavladati Judejom), za što je i kažnjen.

Sufijsko znanje često puta se prenosi proturječnim, običnom slušatelju nerazumljivim izjavama, koje se neupućenom mogu činiti i bogohulnima. Tako je sufija Mensur al-Hadž, godine 922. pogubljen u Bagdadu zbog toga što je izjavio „Ja sam istina“ (Naourallah, 2011:245), što podsjeća na nerazumijevanje koje je doživio Isus, izjavivši. „Ja sam put, istina i život.“

I sami veliki sufiji su često puta smatrani ludama, no – logično je da razum ono što nije u skladu s njegovim pravilima i zakonima, proglašava ludošću. Kroz povijest je čak bilo pokušaja definiranja ludila kao „odsustva pameti“, i time se mislilo da je sve ono što nije bilo u skladu s općeprihvaćenim kanonima racionalnog uma (a i od strane odgovarajuće društvene strukture određenim konvencijama) ludilo. (Primjerice, izraz *normalan*, upućuje da je nešto u skladu s legitimnim normama u nekom društvu.)

„Okani se smicalica zaljubljeni: budi luda, luda budi
U plameni žrvanj uđi: budi leptir, leptir budi“

(Rumi)¹⁷⁴

Slika „božanskog luđaka“ koji je poput djeteta pun radosti zbog vlastitog postojanja, nije strana „povijesti prosvjetljenja“, stihovi koji govore o radosti mistika zbog neke spoznaje česti u sufijskoj poeziji:

„Nebesa ne mogaše podnijeti teret tajne,
Pa pustiše da ta sreća zapadne mene luđaka“ (Hafiz)

Za primjer koji najbolje oslikava razliku između čovjeka zarobljenog racionalnim umom, i onoga koji je izvan toga, ispričat ću jednu staru indijsku priču:

Došla nekom mudracu dva čovjeka da pitaju koliko im još života treba do potpunog oslobođenja iz kruga *samsare*¹⁷⁵. Prvom, koji bijaše vrlo učen čovjek, i revan u izvršavanju

¹⁷⁴ Rumi: „Ludilo“.

¹⁷⁵ *Samsara* (skt. *Samsr* “protjecati”) protok kroz slijed rođenja i smrti, u brahmanizmu, budizmu, i jainizmu, neprestani krug rađanja i umiranja na koje je osuđen onaj koji nije spoznao sebstvo (*atman*), ovisi o djelovanju tijekom života. (Religijski leksikon, 2002:838)

svih propisanih disciplina, mudrac je rako da će se na ovaj svijet vraćati još tri puta, što je njega jako rastužilo, te je otišao pokunjen. Drugome, koji je bio neuk, priprost čovjek, ali uvijek veseo, zaljubljen u život i predan Bogu, rekao je, da će se vraćati još toliko puta koliko je lišća na golemom stablu u čijoj su sjeni bili. Ovaj je na te riječi, sav sretan počeo plesati, uzvikujući: „Samo toliko, samo toliko...“ Legenda nam dalje kazuje, da se u tom času prosvijetlio...

9. Zaključak

Umjesto zaključka kakvog bi se nakon ove rasprave moglo očekivati, kratko ću se osvrnuti na jedan razgovor koji se vodio prilikom posjeta prof. Tezuke s Carskog sveučilišta u Tokiju, Martinu Heideggeru, koji ga je zapisao godine 1953/54., a prvi put je objavljen u knjizi „Na putu k jeziku.“¹⁷⁶ Tom prilikom su se razmatrale mogućnosti jezika, zapadnog i istočnog diskursa, te je dovedena u pitanje sposobnost zapadnog jezika da se njime dođe do razgovora u kojem bi prostrujalo nešto takvo što potječe iz jednog izvora, te samog racionalnog mišljenja (Heidegger, 2009:90).

Sufijska poezija, kako bismo je opisali Heideggerovim riječima, hermeneutičkog je karaktera (pojam se dovodi u vezu s imenom Boga Hermesa, „glasnika bogova, koji donosi glas sudbe, vijest onome koji je u stanju slušati taj glas“ (Heidegger:113), kao svi ezoterični tekstovi višeslojna je, gdje svatko interpretira i razumije sadržaj prema svojim sposobnostima, i smatra se da kao medij prenošenja sufijske gnoze ima veliku vrijednost, jer „uzmogne li i najgluplji među ljudima dotaknuti poklopac njegova vrča, uspjeh će shvatiti smisao njegovih savršenstava.“ (Umar ibn al-Farid)¹⁷⁷

Heidegger smatra da je zapadni diskurs, koji se kreće slijedom zakona logike i barata mnoštvom pojmova, „nedostatan za spoznavanje bitka bića, naravno, ne više na način metafizike, nego tako da sam bitak dođe na vidjelo.“¹⁷⁸

Što se više približavamo izvoru, onda oznake posebnosti otpadaju, te je sve što je bliže izvoru sličnije, više je zajedničko, bliže je Plotinovom pojmu Jednog, a da bi se to postiglo, potrebno je razbiti okove racionalnog mišljenja, što u početku može izazvati strah i zbunjenost. O tome govore stihovi jednog mistika koji je prošao takvo iskustvo:

*„Dočepali ste se mog razuma, moga vida, moga sluha, moga duha,
moje utrobe, cijeloga mene.
Izgubio sam se u vašoj izuzetnoj ljepoti. I više ne znam
gdje mi je mjesto u oceanu strasti.“ (Sidi Abu Madyan)¹⁷⁹*

¹⁷⁶ Heidegger, M. 2009:83- 141.

¹⁷⁷ Vitray-Mayerovitch, 1988:100.

¹⁷⁸ Heidegger, 2009:114

¹⁷⁹ Vitray-Mayerovitch, 1988:107.

Poteškoće koje se javljaju u prostoru između racionalnog mišljenja i spoznaje cjelovitosti, uzrokovane su time što se „*Jedno ne može dokučiti ni znanjem, ni mišljenjem kao ostali predmeti mišljenja, nego prisutnošću, koja je vrjednija od znanja*“.¹⁸⁰ Poezija je jedan od načina koji olakšava put, a najvažniji je posao onoga koji želi nešto vidjeti.

Literatura:

- Bučan, Daniel (2009): *Kako je filozofija govorila arapski*, Zagreb, Demetra.
- Chittick, William (2005): *Sufijski put ljubavi*, Sarajevo, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“.
- Davy, Marie Madeleine (1990): *Mistika 1. svezak. Muslimanska mistika*. Zagreb, Naprijed.
- Durand, G. (1991): *Antropološka struktura imaginarnog*, Zagreb, A. Cesarec.
- El-Džerrahi, šejh Ragib, Robert, Frager (2010.): *Kratki uvod u sufizam*, Zagreb, Behar, br.93/94, godina XX, str. 5-16.
- Eliade, Mircea (2005): *Dhikr*, (u Hlad, Dragutin (ur). *Sufizam - povijest, tumačenja i protagonisti*), Zagreb, MISL, str. 544-546.
- Ernst, C. W. (1992): *Eternal Garden. Mysticism, History and Politics at a South Asian Sufi*, Albany, State University of New York Press.
- Ernst, C. W. (2005): *Sufizam u suvremenom svijetu*, (u Hlad, Dragutin (ur). *Sufizam - povijest, tumačenja i protagonisti*), Zagreb, MISL, str. 574-592.
- Hafizović, Rešid (2011): *Corbainovi razgovori s Tabatabajem*, www.bastinaobjave.com, 5.10.2011., 17:8.
- Hafizović, Rešid (1999): *Temeljni tokovi sufizma*, Sarajevo, Bemust.
- Heidegger, Martin (2009): *Na putu k jeziku*, Zagreb, altaGAMA.
- Izutsu, Toshihiko (1998): *Komunikativni odnos između Boga i čovjeka*, (u Karić, Enes: *Semantika Kur'ana*), Sarajevo, Bemust.
- Jukić, Jakov: *Kriza znanosti o religijama*, tekst dostupan na www.hrcak.srce.hr
- Katheran, Nevad (2007): *Rumijeva filozofija ljubavi*, Sarajevo, Šahinpašić.
- Kulunždić, Zvonimir (1951): *Historija pisama, materijala i instrumenata za pisanje*, Zagreb, „Tipografija“ Grafičko nakladni zavod.
- Kung, Hans/ van Ess, Josef (1995): *Kršćanstvo i suvremene religije*. Islam. Livno, Svjetlo riječi.
- ...*Kur'an* (1974): Zagreb, Stvarnost.

¹⁸⁰ Plotin, Eneade, VI,9. O dobru ili o jednome.

- Lewis, Bernard (1979): *Svijet islama*, Beograd, Jugoslavenska revija Vuk Karadžić.
- Lings, Martin (1994): *Šta je sufizam?*, Zagreb, Sebil.
- Mayerovich-Vitray, E. de (1988): *Antologija sufijskih tekstova*.
- Mujkić, Zinka (2008): *Mistična misao u islamu* u Spectrum, Vol 1, No 3-4.
- Navaey, Ebtehaj (2003): *Hrvatsko - perzijski rječnik*, Zagreb, Kulturni centar pri veleposlanstvu I. R. Iran.
- Nurbakhsh, Javad (1980): *In the Tavern of Ruin: Seven Essays on Sufism*, New York, Kaniqahi-Nimatullahi Publications.
- Nurbakhsh, Javad, (1989): «The Rememberance of God», *Sufi*, A Journal on Sufizm, New York, Kaniqahi Nimatillahi Publications.
- Nurbakhsh, Javad (1980): *What the Sufis say?*, New York, Kaniqahi-Nimatullahi Publications.
- ...*Opći religijski leksikon*, (2002), Zagreb, Leksikografski zavod M. Krleža.
- Schimmel, Annemarie (2001): *As Through a Veil*, Oxford, Oneworld Publications.
- Schimmel, Annemarie (1996): *I am Wind, You are Fire*, Boston&London, Shambala.
- Schimmel, Annemarie (1975): *Mystical Dimensions of Islam*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press.
- Schimmel, Annemarie (2001): *Odgonetanje božjih znakova*, Sarajevo, El.kalem.
- Schimmel, Annemarie (2005): Put, (u Hlad, Dragutin (ur). *Sufizam – povijest, tumačenja i protagonisti*), Zagreb, MISL, str. 470-534.
- Schimmel, Annemarie (2005): Ruža i slavuj: perzijska i turska mistička poezija, (u Hlad, Dragutin (ur). *Sufizam – povijest, tumačenja i protagonisti*), Zagreb, MISL, str. 546-550.
- Schimmel, Annemarie (2005): Simbolizam slova u sufijskoj literaturi, (u Hlad, Dragutin (ur). *Sufizam – povijest, tumačenja i protagonisti*), Zagreb, MISL, str. 553-566.
- Shah, Idries (1968): *Put sufija*, Gnosis, Ljubljana.
- Shah, Idries (2005): Tajno učenje, (u Hlad, Dragutin (ur). *Sufizam – povijest, tumačenja i protagonisti*), Zagreb, MISL, str. 413-421.
- Shah, Idries (2005): Uvod u sufizam, (u Hlad, Dragutin (ur). *Sufizam – povijest, tumačenja i protagonisti*), Zagreb, MISL, str. 11-33.
- Shakoor, Muhyiddin (1983): *The Writting on the Water*, Dorset, Element Books.
- Shehu, Xhemali (1983): *Kerameti*, Bilten «Hu», ZIDRA, Mešihat Prizren, br. 3-4, str.12-15.
- Smailagić, Nerkez (1990): *Leksikon Islama*, Sarajevo, Svjetlost.

- Hlad, Dragutin, ur (2005): *Sufizam - povijest, tumačenja i protagonisti*, Zagreb, MISL.
- Šarif, M. M. (1988): *Historija islamske filozofije*, Zagreb, August Cesarec.
- Škaljić, Abdulah (1989): *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, Svjetlost.
- Špehar, Milan (2010): *Mistika u velikim nekršćanskim monoteističkim religijama, židovstvu i islamu*, Zagreb, Obnovljeni život, Vol 65, No 1.
- Tanasković, Darko; Šop, Ivan (1981): *Sufizam*, Beograd, Zodijak.
- Tesavuf - islamska mistika* (1989): Zbornik radova prvog simpozija 140871988, Zagreb, Zagrebačka džamija.

Medium of poetic Word as a Way of transferring Sufi Gnosis

Abstract

Sufism confuses the scholars because it is not in accordance with the strict canons of rational knowledge. Sufi gnosis is taught by the interaction of teacher's and student's spirit, and in the process of transferring, to rational methods "not transferable", together with stories, anecdotes, allegory, metaphor, music, dance, the role of poetry as an important media, is of great importance. Sufi poetry has its outside and inside, and its message can not be explained by rational theorizing, and is understandable only to those who share the same experience. Zen koans have similar function. It is considered that the oldest spiritual records of the world, were incurred by the interaction between man and God. Word / Logos /, as the supreme manifestation of God, was announced to selected individuals, and for centuries passed down from teacher to pupil orally. An important aspect of understanding Sufi texts, ancient knowledge in general, is the symbolism of the letters (letter mysticism), where the emphasis is on the mystical meaning of single letters and their schedule in words.

Key words: *Sufi gnosis, Sufi poetry, media, transferring untransferrable, letter mysticism*